

JULIAN DUNAJEWSKI

(1821–1907)

Bibl. Jag.

Przyszły profesor uniwersytecki w Krakowie, Lwowie i Bratysławie oraz austriacki minister skarbu pochodził z rodziny drobnoszlacheckiej, Dunajewskich herbu Sas, z Dunajowa w ziemi lwowskiej. Pod panowaniem austriackim weszli w skład warstwy urzędniczej. W początkach XIX wieku Szymon Dunajewski i Antonina z Błażowskich zamieszkiwali w Stanisławowie, gdzie Szymon był komisarzem cyrkularnym; z czasem przeniósł się na podobne stanowisko do Nowego Sącza. Z małżeństwa tego pochodziło trzech synów, którzy odegrali znaczną rolę w dziejach społeczeństwa polskiego drugiej połowy XIX wieku: Edward, późniejszy starosta tarnobrzelski, Albin, biskup krakowski i kardynał, oraz Julian, profesor i minister.

Julian Dunajewski urodził się 4 czerwca 1821 roku w Stanisławowie [Jest to data figurująca w jego aktach osobowych (Archiwum UJ, S. II, 619) i tę uznać należy za poprawną. *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. XVII, Warszawa 1896, s. 296, podaje datę 4 czerwca 1822 roku. S. Głabiński w biogramie Juliana Dunajewskiego (*PSB*, t. V, Kraków 1939–1946, s. 465–468), mówi ogólnie o roku 1822, wspominając natomiast dokładnie datę chrztu, 19 kwietnia 1824 roku. *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego od roku 1864...*, oraz *Rocznik Akademii Umiejętności* za rok 1873 podają datę 4 czerwca 1824 roku, a F. Zweig w pracy: *System ekonomii i skarbowości Juliana Dunajewskiego* (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU, t. 65, Kraków 1925), wymienia rok 1825.]. Szkołę powszechną i gimnazjum ukończył w Nowym Sączu, studia prawnicze rozpoczął w 1839 roku w Wiedniu, ukończył w 1842 roku we Lwowie. Tamże odbył też pięcioletnią praktykę prawniczą u adwokata Klemensa Raczyńskiego, ale nie zdecydował się na pracę w tym zawodzie, lecz postanowił pójść drogą naukową. 2 sierpnia 1850 roku uzyskał doktorat prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim, na podstawie rozprawy o organizacji gminy.

Mianowany wówczas został suplentem, czyli zastępcą profesora, i wykladał przez jedno półrocze prawo karne, a potem „umiejętności polityczne” oraz statystykę. Pod pojęciem owych umiejętności politycznych krył się cały wachlarz dziedzin, ujmowanych z konieczności dość ogólnie: ekonomia polityczna, nauka skarbowości i prawo skarbowe wraz ze statystyką, nauka administracji i prawo administracyjne. W celu obsady katedry umiejętności politycznych Wydział Prawa ogłosił w 1851 roku konkurs i jako pierwszą wysunął kandydaturę Juliana Dunajewskiego. Zgodnie z ówczesnym systemem, w czasach nawrotu absolutyzmu po Wiośnie Ludów egzekwowanym bardzo dokładnie, nominacja należała do wiedeńskiego Ministerstwa Wyznań i Oświecenia (Ministerium für Cultus und Unterricht).

W tych warunkach, kandydat Wydziału nominacji nie otrzymał; zaważyła na tym negatywna opinia krakowskiej Dyrekcji Policji. Jej szef, Karl Neusser, scharakteryzował Dunajewskiego w jednym szeregu z profesorami Antonim Zygmuntom Helclem i Józefem Zielonackim jako przeciwnika rządu, a nawet wręcz „niebezpiecznego rewolucjonistę, fraternizującego się ze studentami”. Dyrektor policji wystawił Dunajewskiemu tę opinię „na wyrost”, gdyż nie udowodnił mu żadnej rewolucyjnej działalności w 1846 lub 1848 roku. Wiedział natomiast, iż jego starszy brat Albin (1817–1894) po ukończeniu studiów prawniczych we Lwowie w 1839 roku poświęcił się działalności konspiracyjnej i w 1845 roku skazany został za akcję niepodległościową najpierw na karę śmierci, a potem, w trybie łaski, na 8 lat twierdzy. Policja austriacka

podejrzewała więc i Juliana Dunajewskiego, tak dalece, iż nawet jego małżeństwo z Marią Estreicherówną (córką Alojzego Estreichera i Antoniny z Rosbierskich, siostrą znakomitego bibliografa, Karola) było traktowane jako okoliczność obciążająca, z powodu niezależności poglądów rodziny Estreicherów. Owa niezależność poglądów cechowała i Dunajewskiego, ale w konspiracji niepodległościowej nie uczestniczył.

Pozostał więc na stanowisku suplenta, ale od samego początku jego praca była na Wydziale oceniana wysoko. Uniwersytet wystąpił więc w 1855 roku z powtórным wnioskiem o zamianowanie Dunajewskiego profesorem nadzwyczajnym. Ministerstwo, zapewne w przekonaniu, iż ocena Dyrekcji Policji była zbyt przesadna, nie chciało tego wniosku całkowicie odrzucić; skorzystało więc z wakatu na innej uczelni i zamianowało Dunajewskiego profesorem statystyki na Akademii Prawa w Bratysławie. Na tym stanowisku, wykładając po niemiecku, pozostał aż do końca „ery Bacha”, czyli okresu nawrotu absolutyzmu.

Lepsze dlań czasy nadeszły w 1860 roku, kiedy ministrem stanu (był to odpowiednik późniejszego premiera) został Agenor hr. Gołuchowski, współtwórca „Dyplomu październikowego”, kierującego Austrię na drogę monarchii konstytucyjnej. Na mocy decyzji Gołuchowskiego Dunajewski przeniesiony został z Bratysławy do Lwowa, jako profesor ekonomii politycznej i prawa administracyjnego, z wykładem w języku niemieckim. Był to jednak krótki i przejściowy pobyt – jesienią 1861 roku, w związku z repolonizacją Uniwersytetu Jagiellońskiego, widzimy Dunajewskiego jako profesora nauk politycznych i statystyki w Krakowie.

Z Uniwersytetem Jagiellońskim związany był następnie przez dwadzieścia lat, tj. do 1880 roku; także i później, jako członek Akademii Umiejętności, uczestniczył w życiu krakowskiego środowiska naukowego. Od razu też odgrywać w nim począł nader istotną rolę. W latach 1862/63 i 1867/68 pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa. Już w 1863 roku, podczas powstania styczniowego, zastępował rektora i dobrze sobie w tym trudnym czasie dawał radę, skoro w 1864 roku został na to stanowisko wybrany. Nie był wprawdzie zwolennikiem powstania, w którego szanse nie wierzył, ale nadal przejawiał nieprzychylnie stanowisko wobec rządu. Władze wiedeńskie nie zatwierdziły więc jego wyboru, mianując rektorem profesora Antoniego Wachholza. Wobec ponownego wyboru Dunajewskiego w 1865 roku nie stawiały już przeszkód i wybór ten zatwierdziły. Po raz drugi godność rektora piastował w roku 1868/69 (była to wówczas kadencja jednoroczna), po raz trzeci – w roku 1879/80. Od roku 1872, tj. od samego początku tej instytucji, był członkiem Akademii Umiejętności i współtwórcą jej Statutu [Według tego Statutu, Akademia posiadała swego „protektora” w osobie któregoś z arcyksiążąt (Karola Ludwika, Franciszka Ferdynanda) i jego zastępcę, „wiceprotektora”. Został nim właśnie Dunajewski, pośrednicząc pomiędzy Akademią i władzami wiedeńskimi oraz samym cesarzem (por. Archiwum PAN w Krakowie, akta Juliana Dunajewskiego, K. III.2). On więc składał prośby o zatwierdzanie nowych członków zagranicznych (a były to takie nazwiska, jak m.in. A. Sorel, J. Schiaparelli, R. Virchow, D. Mendelejew, a także wielu Polaków z innych zaborów lub z emigracji, m.in. A. Brückner); pośredniczył w tworzeniu Stacji Naukowych AU, aż za pośrednictwem protektora wyjednywał wypożyczenie z Cesarskiej Biblioteki w Petersburgu rękopisów interesujących badaczy polskich.].

Katedra Umiejętności Politycznych, Prawa Administracyjnego i Statystyki stanowiła zlepek dyscyplin od samego początku różniących się od siebie, a z czasem rozrastających się szybko w różnych kierunkach. Wymagało tego samo życie. Po roku 1867, kiedy Austria przeobraziła się w Austro-Węgry oraz zyskała konstytucję, tzw. grudniową, zaznaczyła się potrzeba rozwoju prawa politycznego, niebawem tworzącego dyscyplinę prawa państwowego lub konstytucyjnego oraz sąsiadującego z nim prawa administracyjnego. Kryzys ekonomiczny, w jaki popadła Austria od 1873 roku [Kryzys, spowodowany klęskami elementarnymi, pogłębiany został przez okupację Bośni i Hercegowiny, a także przez nieostrożne spekulacje finansowe (sprzedaż dóbr państwowych, np. linii kolejowych czy kopalń, po zaniżonej cenie). Dunajewski domagał się, by państwo dbało o rozwój „gospodarstwa społecznego”, czyli indywidualnej przedsiębiorczości, przez odpowiedni, stabilny system podatkowy. Por. F. Szymusik, *Julian Dunajewski. Jego poglądy ekonomiczne i skarbowe i działalność ministerialna*, Przewodnik Naukowy i Literacki, t. XXXVIII, 1910, s. 5–6.], wymagał wysiłku także w dziedzinie teoretycznej, zatem rozwoju ekonomii politycznej. Prowadziło to do większej specjalizacji [W mowie, wygłoszonej 6 grudnia 1875 roku w Izbie Poselskiej, stwierdził: „Szczególna to rzecz, że (...) cały ten nasz postęp zmierza ostatecznie tylko ku obronie państwa na zewnątrz, oraz ku bezpieczeństwu publicznemu na wewnątrz, na drodze sądowej lub policyjnej. Nie mam nic przeciw temu, bo wiem, że są to cele konieczne. Nie należy jednak zapominać, że to wszystko są, rzecz można, negatywne czynności państwa, które tylko wtedy mają sens (...) jeżeli przez nie obywatele państwa istotnie będą mogli żyć i umierać po ludzku. Starać się tylko o sprawiedliwość i wojsko, a zaniedbywać dobrobyt (...) znaczy tyle, co propter vitam vivendi perdere causas. Wojsko i sprawiedliwość (...) to tylko środki do osiągnięcia głównych celów” (W.L. Jaworski, *Mowy Juliana Dunajewskiego w Sejmie Krajowym i w Radzie Państwa*, z przedmową Piotra Górskiego, Kraków 1896, s. 191).].

Dunajewski więc, pragnąc się zajmować w pierwszym rzędzie ekonomią polityczną, a w jej ramach – nauką skarbowości, poparł wniosek o powołanie na Wydział dra Józefa Bohdana Oczapowskiego. Oczapowski od 1870 roku „uwolnił” Dunajewskiego od wykładu „encyklopedii umiejętności politycznych”. Mieczysław Bochenek, który wyhabilitował się w 1869 roku, dopomógł mu w zakresie i tak niezwykle szerokiej ekonomii politycznej. Dopiero wtedy Dunajewski poświęcił się temu, co mu najbardziej odpowiadało: ekonomii politycznej ze szczególnym uwzględnieniem tego jej działu, jaki stanowiła skarbowość.

Wykładowcą był znakomitym; mówił jasno, prosto i zrozumiale, nie splećając przy tym przedmiotu. Wykład ten mieścił się w ogólnej koncepcji rozwoju społecznego, ufundowanej na podstawach ideologii pozytywistycznej. Na pewno też i temu wykładowi zawdzięczać należy, iż – jak pisał Stanisław Estreicher – „Po roku 1870 staje Uniwersytet Jagielloński na tej wyżynie, na jakiej może nie stał nigdy w swojej 500-letniej przeszłości”. Słuchali go studenci, ale i młodszy koledzy z innych dyscyplin; znana jest sprawa, iż pod jego silnym wpływem pozostawał młodszy odcień o ćwierćwiecze Michał Bobrzyński. Już niebawem miało się okazać, iż profesor Dunajewski jest mężem stanu na najwyższą skalę europejską; tym większy był jego wkład w rozwój tego kierunku w naukach społecznych, który nazywano – ograniczając go zbyt do samej historii – szkołą krakowską.

Niewiele natomiast publikował. Podobno mawiał: „Rzeczy nowych nie zbuduję, powtarzać rzeczy znanych nie chcę”. Pozostawił po sobie *Zarys organizacji władz administracyjnych dla Galicji* (Kraków 1871), ale nie była to dziedzina, której pragnął się poświęcić. W jego dorobku ważne miejsce zajmuje rozprawa *Ziemia i kredyt* [Rozprawa ta, choć nie dokończona, publikowana była w „Czasopiśmie Poświęconym Prawu i Umiejętnościom Politycznym”, 1864, i w „Ekonomiście”, 1869.] oraz *Słowo o Kopernika zasadach bicia monety*. Jego wykłady ekonomii politycznej wydane zostały drukiem na podstawie zachowanych skryptów dopiero w Polsce Odrodzonej, tj. w 1925 i 1935 roku. Ich lektura dowodzi, że był zwolennikiem klasycznej szkoły liberalnej i podkreślał ściśle związki ekonomii, prawa i moralności. Poglądy autora cechowała trzeźwość, zdrowy rozsądek i realizm oraz niechęć do teoretycznych spekulacji. Rozwój ekonomii politycznej jako dyscypliny naukowej datuje się w Krakowie właśnie od czasów Dunajewskiego.

W czasie swojej pracy uniwersyteckiej stopniowo i coraz więcej zajmował się polityką. Na podstawie „Patentu lutowego” z 1861 roku i uzupełniającego go Statutu rektorzy obydwu uniwersytetów galicyjskich, krakowskiego i lwowskiego, zasiadali jako wiryliści (obok arcybiskupów i biskupów trzech obrządków katolickich) w Sejmie krajowym galicyjskim; z tej okazji zapoznał się Dunajewski bliżej z pracą parlamentarną (stało się to zwłaszcza za jego rektorowania w 1869 roku). Już jednak od 1870 roku, wybierany w trzeciej kurii wyborczej okręgu Nowego Sącza (miasta, w którym ukończył szkołę średnią i gdzie jeszcze pamiętano jego ojca), zasiadał w Sejmie Krajowym do końca życia, tj. do 1907 roku [Zdarzyło się nawet w 1880 roku, iż piastując po raz trzeci godność rektora UJ, znalazł się w Sejmie z dwóch tytułów, jako rektor, i z wyboru, jako poseł. Nadto od tegoż 1880 roku spotykał się w Sejmie ze swym bratem Albinem, na ów czas (do śmierci w 1894 roku) zasiadającym w Izbie jako biskup krakowski.].

Wstępując na arenę polityczną, przyłączył się do grupy polityków, zwanych później „Stańczykami”, od niedawno (w 1869 roku) opublikowanego zbioru tekstów publicystycznych, *Teki Stańczyka*. Dzięki swym zdolnościom, wybitnej indywidualności i wykształceniu począł w tym ugrupowaniu odgrywać znaczną rolę. Upřednio opozycyjnie nastawiony do rządów austriackich, obecnie widział możliwość ugody, gdyż wobec klęski powstania styczniowego i narastającego zagrożenia ze strony Rosji i Prus jedynie osłabiona w tej epoce Austria dawała pewne gwarancje narodowi polskiemu.

Od 1873 roku znalazł się Dunajewski w Izbie Poselskiej Rady Państwa, wybierany z kurii miejskiej okręgu Biała–Wieliczka–Nowy Sącz. Odgrywał też znaczną rolę w Kole Polskim w Wiedniu. Mandatu nie zrzekł się nawet w 1880 roku, kiedy został ministrem, jedynie wówczas przestał zasiadać we wspólnych, austriacko-węgierskich delegacjach parlamentarnych. Po odejściu z rządu w 1892 roku znalazł się z cesarskiej nominacji w Izbie Panów, jako jej członek dożywotni. Również i tam, w latach 1889–1894, zetknął się ze swym bratem, biskupem krakowskim, a od 1890 roku kardynałem, Albinem.

Jako poseł na Sejm Krajowy Dunajewski starał się o budowę od podstaw administracji polskiej w Galicji – był to bowiem czas jej repolonizacji – oraz troszczył się

o zreformowanie ustroju gmin. W celu pogłębienia galicyjskiej autonomii domagał się wprowadzenia odpowiedzialności namiestnika (mianowanego i odwoływanego przez cesarza) przed Sejmem. Dążąc do wzmocnienia powagi Sejmu, popierał ideę zbudowania dlań we Lwowie odrębnego gmachu [Do 1881 roku Sejm obradował w sali reductowej gmachu teatralnego Stanisława Skarbka. W mowie wygłoszonej w 1871 roku Dunajewski, wskazując na wymalowaną na suficie scenę baletową, stwierdził: „Czy przeznaczenie tego gmachu i tej sali, w której obecnie obradujemy, odpowiada celom i zadaniom naszym, pozostawiam Izbie do ocnienia” (*Stenograficzne sprawozdania z posiedzeń Sejmu Krajowego*, Lwów 1871, s. 14).], starał się też, aby Sejm objął opiekę nad staropolskimi archiwami. Posłując do Rady Państwa, był zwolennikiem trwałej większości parlamentarnej, która by popierała rząd, ale pod warunkiem, że trzymać się on będzie wiernie konstytucyjnej zasady równouprawnienia narodów, zamieszkujących Austrię. Owa większość parlamentarna, pod nazwą „Żelaznego pierścienia” (*Der eiserne Ring*) składała się z konserwatystów austriackich, popieranych przez Koło Polskie, a także i posłów czeskich.

W 1880 roku Julian Dunajewski powołany został do rządu hr. Edwarda Taaffego jako minister skarbu. Z tą datą skończyła się jego działalność w Uniwersytecie Jagiellońskim; przeniósł się do Wiednia i wszystkie siły poświęcił działalności rządowej [Dunajewskiemu jako mężowi stanu poświęcono szereg opracowań. Por. zwłaszcza: J. Peniżek, *Julian Dunajewski. Stat' jubilejny*, Praha 1905 (i toż po polsku: *W dwudziątą piątą rocznicę*, Kraków 1906); F. Zweig, *System ekonomii i skarbowości Juliana Dunajewskiego*, op. cit.; J. Schenk, *Doktor Julian Ritter von Dunajewski, ein österreichischer Finanzminister*, Wien 1934.].

Został stanowisko rządu słabe, skarb państwa w stanie chronicznego deficytu. W ciągu paru lat zdołał to zmienić dzięki rozumnej i konsekwentnej polityce. Osiągnął równowagę budżetową za pomocą surowej dyscypliny i oszczędności, a także na skutek reform podatków od spirytusu, cukru, kawy i ropy. Uzyskane nadwyżki lokował w wykupie przez państwo kolei żelaznych i w innych inwestycjach. Oceniano ogólnie, iż jedenastoletni okres rządów gabinetu Taaffe–Dunajewski (tak bowiem ów rząd nazywano) to okres powolnego, ale wyraźnego postępu gospodarczego, rozwoju zdobyczy narodowościowych i kulturalnych w obrębie autonomii krajów habsburskich [Duży rozgłos zyskała mowa Dunajewskiego w 1885 roku, na temat zwalczających go Niemców austriackich: „Dalecy jesteście od zamiaru obecną opozycję lub w ogóle niemieckość gnębić lub choćby krzywdzić. Ale wykazaliśmy, że można rządzić wprawdzie nie przeciw wam, ale że da się, o czym panowie wąpiliście, rządzić bez was” (cyt. za S. Głabińskim, *PSB*, t. V, s. 468). Dunajewski bronił języka ojczystego, zarówno w stosunku do Polaków, jak i do Czechów.]. Kiedy w 1891 roku Dunajewski zorientował się, iż następuje w polityce rządu zwrot ku nacjonalistycznej lewicy niemieckiej, zgłosił dymisję i powrócił do życia prywatnego w Krakowie. Zmarł 29 grudnia 1907 roku i spoczął na cmentarzu Rakowickim.

W późniejszych ocenach podkreślano jego wartości jako męża stanu, nie dbającego o popularność, zdobywającego swą pozycję ciężką pracą. Nie było przypadkiem, iż jego rządy wyrobiły Polakom w Austrii opinię znakomitych finansistów; stąd później powoływano na stanowisko ministra skarbu takich ludzi, jak Leon Biliński i Witold Korytowski, którzy swą wiedzę, zdobytą pod rządami Dunajewskiego, przekazali Polsce

Odrodzonej po 1918 roku [Przyznając w 1936 roku zasilek córce, Marii Dunajewskiej, rektor UJ pisał: „był (Julian Dunajewski) znakomitym mężem stanu, który w ostatniej ćwierci XIX wieku bronił zawsze interesów narodu polskiego i jako minister skarbu w Austrii przez lat kilkanaście zdobył dla Polaków w tym państwie doniosły wpływ polityczny i wślawił imię polskie na polu skarbownictwa. Jako profesor i jako minister skarbu wychował też całe szeregi polskich działaczy skarbowych, z których wielu odznaczyło się potem w niepodległej Polsce” (Archiwum UJ, S. II, 619).].

Stanisław Grodziski